

University of Tehran Press

Solitary confinement from the perspective of human rights standards in the light of Iran's legal system

Abbasali Kadkhodaei¹ | Saman Shafiee²

1. Corresponding Author; Prof., Department of Public Law, Faculty of Law and Political Science, University of Tehran, Tehran, Iran. Email: kadkhoda@ut.ac.ir
2. Ph.D. Student in International Law, Faculty of Law and Political Science, University of Tehran, Tehran, Iran. Email: samanshafiee@ut.ac.ir

Article Info	Abstract
<p>Article Type: Research Article</p> <hr/> <p>Pages: 1-24</p> <hr/> <p>Received: 2023/9/02</p> <p>Received in Revised form: 2023/11/21</p> <p>Accepted: 2023/12/23</p> <p>Published online: ---/--/--</p> <hr/> <p>Keywords: <i>Disciplinary sanctions, Inhuman treatment, Solitary confinement, The Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners.</i></p>	<p>One of the most serious violations of prisoners' human rights occurs in solitary confinement. These violations, like most issues related to people deprived of their liberty, fall within the framework of the prohibition of torture and other cruel, inhuman or degrading treatment.</p> <p>The present article is trying to evaluate the compliance of Iran's domestic laws and regulations regarding solitary confinement with human rights standards by comparative study of different judicial systems, human rights documents and international court procedures. In this framework, an attempt has been made to provide a precise definition of the concept of solitary confinement by using library and documentary sources and by descriptive and analytical methods, and to examine the threshold of entering the realm of torture and cruel, inhuman and humiliating behaviors and by differentiating between the types of solitary confinement based on the objective index and the logic of its use, the prohibited and permitted cases of using solitary confinement are examined.</p> <p>The findings of the research show that the new Executive Regulations of the Prisons Organization of the I.R. of Iran (2021) have considered the basic issues of human rights standards and international standards related to solitary confinement to the extent acceptable.</p>
<p>How To Cite</p>	<p>Kadkhodaei, Abbasali; Shafiee, Saman (2024). Solitary confinement from the perspective of human rights standards in the light of Iran's legal system. <i>Public Law Studies Quarterly</i>, -- (--), 1-24. DOI: https://doi.com/10.22059/JPLSQ.2023.363773.3371</p>
<p>DOI</p>	<p>10.22059/JPLSQ.2023.363773.3371</p>
<p>Publisher</p>	<p>The University of Tehran Press.</p>

حبس انفرادی از منظر موازین حقوق بشری در پرتو نظام حقوقی ایران

عباسعلی کدخدایی^۱ | سامان شفیعی^۲۱. نویسنده مسئول؛ استاد، گروه حقوق عمومی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران. رایانامه: kadkhoda@ut.ac.ir

۲. دانشجوی دکتری حقوق بین الملل، گروه حقوق عمومی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

رایانامه: samanshafiee@ut.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
<p>نوع مقاله: پژوهشی</p> <p>صفحات: ۲۴-۱</p> <p>تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۶/۱۱</p> <p>تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۰۸/۳۰</p> <p>تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۰/۰۲</p> <p>تاریخ انتشار برخط: ---/--/--</p> <p>کلیدواژه‌ها: تنبیه انضباطی، حبس انفرادی، رفتار غیرانسانی، قواعد حداقل استاندارد رفتار با زندانیان.</p>	<p>یکی از جدی‌ترین موارد نقض حقوق انسانی زندانیان، در سلول‌های انفرادی رخ می‌دهد. این موارد نقض مانند اغلب موضوعات مربوط به افراد محروم از آزادی، در چارچوب ممنوعیت شکنجه، رفتارهای ظالمانه، غیرانسانی و تحقیرآمیز قرار می‌گیرد. نوشتار حاضر در تلاش است با مطالعه تطبیقی نظام‌های مختلف قضایی، اسناد حقوق بشری و رویه دادگاه‌های بین‌المللی به ارزیابی انطباق قوانین و مقررات داخلی ایران در خصوص حبس انفرادی با موازین حقوق بشری بپردازد. در این چارچوب تلاش شده است با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و اسنادی و به روش توصیفی-تحلیلی، تعریف دقیقی از مفهوم حبس انفرادی، ارائه و آستانه ورود به قلمرو شکنجه و رفتارهای ظالمانه، غیرانسانی و تحقیرآمیز، تبیین و با تفکیک میان انواع حبس انفرادی بر اساس هدف و منطبق به کارگیری آن، موارد ممنوع و مجاز استفاده از انفرادی بررسی شود. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد آیین‌نامه اجرایی سازمان زندان‌ها (۱۴۰۰)، موارد اساسی موازین حقوق بشری و استانداردهای جهانی مربوط به حبس انفرادی را تا حد قابل قبولی مورد توجه قرار داده است.</p>
استناد	کدخدایی، عباسعلی؛ شفیعی، سامان (۱۴۰۳). حبس انفرادی از منظر موازین حقوق بشری در پرتو نظام حقوقی ایران. <i>مطالعات حقوق عمومی</i> ، --(--)، ۱-۲۴.
DOI	DOI: https://doi.com/10.22059/JPLSQ.2023.363773.3371
ناشر	مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران.

حبس انفرادی را بدترین جنبه زندگی در زندان یافتیم. هیچ آغاز و پایانی ندارد؛ یک رؤیا بود یا واقعاً اتفاق افتاد؟
 نلسون ماندلا، راه دراز آزادی، ۱۹۹۴، ص ۴۷.

۱. مقدمه

حبس انفرادی به عنوان یکی از راهکارهای مدیریت و کنترل زندان و ابزاری برای تنبیه زندانیان، با توجه به آثار مخرب آن بر روان و جسم زندانیان مانند اغلب موضوعات مربوط به افراد محروم از آزادی، در چارچوب ممنوعیت شکنجه، رفتارهای ظالمانه، غیرانسانی و تحقیرآمیز قرار می‌گیرد. این تحقیق در تلاش است با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و اسنادی، شرایطی را که ممکن است اعمال حبس انفرادی به شکنجه و سایر رفتارهای ظالمانه، غیرانسانی و تحقیرآمیز منجر شود، ارزیابی و تحلیل کند و به این پرسش‌ها پاسخ دهد که به کار بردن حبس انفرادی تابع چه اصول و قواعدی است؟ نظام بین‌المللی حقوق بشر در خصوص آن چه دیدگاهی دارد؟ استاندارد جهانی مورد قبول چیست؟ قوانین و مقررات کشور به‌ویژه آیین‌نامه اجرایی جدید سازمان زندان‌ها (۱۴۰۰) تا چه حد مطابق با این اصول، قواعد و استانداردهاست؟

۲. سیر تاریخی مفهوم

استفاده از حبس انفرادی احتمالاً قدمتی دیرین دارد و پیشینه به‌کارگیری آن را می‌توان در اعماق تاریخ ردیابی کرد. کلیساها این روش را بهترین شیوه اجرای مجازات حبس می‌پنداشتند و معتقد بودند تنهایی انسان را به تفکر و اندیشه وامی‌دارد و موجبات تنبه و آگاهی او را فراهم می‌سازد (آخوندی، ۱۳۷۴: ۸۰). در سال ۸۱۷ میلادی در مجمع روحانیان مسیحی پیشنهاد شد زندان‌ها به روش انفرادی احداث شود (دانش، ۱۳۷۶: ۲۳۹).

به اعتقاد بسیاری از محققان، سابقه به‌کارگیری حبس انفرادی در زندان‌های مدرن به اواخر سده هجدهم و اوایل سده نوزدهم برمی‌گردد. زندان ایالتی پنسیلوانیا در سال ۱۸۲۹، اولین زندانی بود که منحصراً برای نگهداری انفرادی زندانیان ساخته شد (Conley, 2013: 423). یکی از سبک‌های زندانبانی موسوم به سیستم زندان پنسیلوانیایی هم از این جهت نامگذاری و معروف شده است. سیستم کیفری ایالات متحده در اوایل سده بیستم استفاده از حبس انفرادی را ممنوع اعلام کرد. برخی دولت‌های دیگر نیز پس از مشاهده آثار زیان‌آور حبس انفرادی این سیاست را رها کردند. با این حال در دهه ۱۹۸۰ بعد از شورش ۱۹۸۳ زندان مارون^۱ و نگهداری انفرادی همه زندانیان و تأثیر آن در

کنترل و کاهش خشونت‌ها، احیا و در چارچوب رژیم سوپر مکس^۱ به عنوان ابزاری برای مقابله با زندانیان اخلاک‌گر به رویه معمول در زندان‌های آمریکا تبدیل شده است (Scharff Smith, 2006: 443).

دیوان اروپایی حقوق بشر در دعاوی مربوط به حبس انفرادی، با استناد به ماده ۳ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر به‌عنوان یکی از پایه‌های اصلی یک جامعه دموکراتیک (ممنوعیت شکنجه و رفتارها و مجازات غیرانسانی و تحقیرآمیز) آرای متعددی صادر کرده است. کمیته وزیران شورای اروپا، قواعد اروپایی زندان^۲ را با الهام از قواعد حداقلی استاندارد سازمان ملل در مورد زندانیان تصویب و به دولت‌های عضو توصیه کرده است.^۳ در حالی که قواعد سال ۲۰۰۶ تنها در یک مقرر تحت ماده ۶۰ (۵) مقرر کرده بود «حبس انفرادی تنها در موارد استثنایی باید به کار گرفته شود»، یکی از موضوعاتی که مورد تجدیدنظر اجلاس جولای ۲۰۲۰ کمیته وزیران شورای اروپا قرار گرفت؛ همین موضوع حبس انفرادی است که در ماده ۶۰ در شش بند مفصل، متجلی شده که تقریباً همه استانداردهای حداقلی را در نظر گرفته است. پیش از آن کمیته اروپایی منع شکنجه در بیانیه‌های عمومی ۲۰۱۱ و ۲۰۱۴، ضمن بیان اصول اساسی در اعمال حبس انفرادی، محدودیت‌های مهمی را در استفاده از سلول انفرادی به‌ویژه در تعیین حداکثر مدت زمان انفرادی معرفی کرده بود.

در نهادهای جهانی نیز تلاش‌های فراوانی برای قانونمند کردن اعمال حبس انفرادی صورت گرفته است. در سال ۱۹۹۰ مجمع عمومی ملل متحد طی قطعنامه ۱۱۱ / ۴۵ در قالب اصل ۷ اصول مبنایی رفتار با زندانیان، توجه دولت‌ها را به لغو یا محدود کردن استفاده از انفرادی به‌عنوان مجازات جلب کرده است. در همان سال قطعنامه ۴۵/۱۱۳ تحت عنوان قواعد سازمان ملل متحد در خصوص حمایت از نوجوانان محروم از آزادی (بند ۶۷)، به صراحت اعلام شد همه تدابیر انضباطی متضمن رفتارهای ظالمانه، غیرانسانی یا تحقیرآمیز مانند حبس انفرادی نوجوانان می‌بایست اکیداً ممنوع شود.

مع الوصف مهم‌ترین اقدام مجمع عمومی ملل متحد در دو اعلامیه بانکوک^۴ و نلسون ماندلا^۵ متبلور شده است. قواعد حداقل استاندارد که بعد از حدود ۶۰ سال در ۲۰۱۵ میلادی بازنگری و با اجماع به تصویب مجمع عمومی ملل متحد رسید و به پاسداشت نلسون ماندلا که ۲۷ سال از مبارزاتش را در زندان به سر برده بود، «قواعد نلسون ماندلا» نام گرفت، یکی از موضوعاتی که مورد بازنگری قرار داد،

1. The American Supermax prisons

2. European Prison Rules

۳. این مجموعه مقررات از زمانی که برای اولین بار در سال ۱۹۷۳ به تصویب رسید، چهار بار مورد بازنگری قرار گرفته است که آخرین بار آن در سال ۲۰۲۰ با در نظر گرفتن تحولات قانونی در دولت‌های اروپایی و به‌ویژه رویه قضایی دیوان اروپایی حقوق بشر (ECtHR) و کمیته اروپایی پیشگیری از شکنجه (CPT) انجام شده است.

4. Bangkok Rules-2010

5. Nelson Mandela Rules-2015

مسئله نگهداری زندانیان در سلول انفرادی است. این سند در مواد ۴۳ تا ۴۶ عرف بین‌المللی و استانداردهای مربوط را تدوین کرده و توسعه داده است.

در مقررات داخلی کشور «زندان انفرادی» به عنوان یکی از موارد تنبیه زندانی در آیین‌نامه زندان‌ها سال ۱۳۵۴ پیش‌بینی شده بود که در آیین‌نامه‌های بعدی نیز تکرار شد تا اینکه در آیین‌نامه جدید سازمان، ضمن حذف انفرادی به عنوان تنبیه انضباطی، ملاحظات قابل‌اعتنایی در استفاده از انفرادی به عنوان تدبیر پیشگیرانه و حمایتی صرفاً برای مهار زندانیان دارای حالت خطرناک یا مخل نظم عمومی زندان در مطابقت با استانداردهای جهانی حقوق بشری مقرر شد که به فراخور موضوع ارزیابی می‌شود.

۳. تعریف حبس انفرادی

بیانیه ۲۰۰۷ استانبول^۱، حبس انفرادی را جداسازی فیزیکی زندانیان به مدت ۲۲ تا ۲۴ ساعت در روز تعریف کرده است. پس از آن بود که برای نخستین بار در چارچوب سازمان ملل متحد، گزارشگر ویژه شورای حقوق بشر در مورد شکنجه در گزارش خود در سال ۲۰۱۱ با الهام از تعریف بیانیه استانبول، حبس انفرادی را جداسازی فیزیکی و اجتماعی افراد به مدت ۲۲ تا ۲۴ ساعت در روز تعریف می‌کند (A/66/268, 2011: Para. 26). قواعد حداقل استاندارد در بازنگری ۲۰۱۵ با پذیرش این بازه زمانی، حبس انفرادی را نگهداری زندانیان به مدت ۲۲ ساعت یا بیشتر در شبانه‌روز بدون داشتن هیچ‌گونه ارتباط معنادار با سایر انسان‌ها تعریف کرده است (ماده ۴۴). این تعریف به همین سیاق در بازنگری قواعد اروپایی مصوب ۲۰۲۰ کمیته وزیران شورای اروپایی (ماده ۶۰-۶-الف) نیز لحاظ شده است.

«ارتباط معنادار انسانی»^۲ مفهومی است که از علم روان‌پزشکی عاریه گرفته شده است. تحقیقات پزشکی حکایت از آن دارد فقدان تماس معنادار انسانی می‌تواند موجب «سندروم انزوا» شود که علائم آن شامل اضطراب، افسردگی، عصبانیت، اختلالات شناختی، تحریف‌های ادراکی، پارانویا، روان‌پریشی، خودآزایی و خودکشی است و می‌تواند موجب آسیب شدید و تخریب شخصیت فرد شود (Grassian, 2006: 325-383).

راهنمای تفسیری قواعد نلسون ماندلا در تبیین مفهوم ارتباط معنادار انسانی، به سند راهنمای تفسیری مرکز حقوق بشر دانشگاه ایسکس^۳ انگلستان ارجاع می‌دهد که بر مبنای آن، ارتباط معنادار انسانی برای بیان موقعیت‌هایی است که زندانی در زمان نگهداری در انفرادی از آنها محروم شده و به

۱. بیانیه استانبول در خصوص حبس انفرادی در سال ۲۰۰۷ توسط گروهی از روان‌پزشکان، پزشکان و مدافعان حقوق بشر تنظیم شده است. این بیانیه ضمیمه گزارش مانفرد نوواک، گزارشگر ویژه شورای حقوق بشر در مورد شکنجه و سایر رفتارهای خشن، غیرانسانی یا تحقیرکننده در سال ۲۰۰۸ است.

2. Meaningful human contact

3. Essex

معنای میزان و کیفیت تعامل اجتماعی و ارتباط انسانی است که زندانی برای تندرستی و سلامت روحی و روانی خود نیاز دارد. چنین تعاملی مستلزم تماس روبه‌رو و مستقیم بدون هیچ مانع فیزیکی است که نباید سریع و تصادفی باشد؛ ارتباطات همدلانه برقرار کند؛ چنین تماس‌هایی نباید به تعاملات منظم و معمول که در زندان صورت می‌گیرد، محدود شود. این سند برای مثال اشاره می‌کند اگر کارکنان زندان، سینی غذا یا دارو را به زندانی تحویل دهد، یک رفتار معنادار انسانی قلمداد نمی‌شود (Essex, 2017: 89).

تعریف مذکور برخی ابهام‌های فنی را رفع کرده، ولیکن به این مسئله نپرداخته است که آیا ارتباط تصویری از طریق شبکه‌های اجتماعی می‌تواند مصداق ارتباط معنادار انسانی قلمداد شود و بر مبنای آن بگوییم اگر برای زندانی در محل نگهداری جداگانه چنین امکانی فراهم شود، مصداق حبس انفرادی به‌شمار نمی‌رود؟ می‌توان گفت از آنجایی که بر اساس تعریف ارائه‌شده، چنین ارتباطی باید بدون هیچ مانع فیزیکی باشد، چنانچه در این مدت رادیو یا تلویزیون در دسترس زندانی باشد یا برای وی ارتباط تصویری با دیگران از طریق شبکه‌های اجتماعی فراهم شود، نمی‌توان آن را ارتباط معنادار انسانی قلمداد کرد.

کمیته بین‌المللی صلیب سرخ در خصوص تعریف حبس انفرادی به این مفهوم توجه کرده و در کتابچه‌ای در خصوص بازداشت‌شدگان، ارتباط معنادار انسانی را به معنای تعامل اجتماعی در نظر گرفته است تا جایی که مشابه انتظاری باشد که یک فرد در واکنش به محرک‌های روانی و اجتماعی برای سلامتی روانی خود لازم می‌داند و نتیجه می‌گیرد برقراری ارتباط معنادار انسانی به توازن میان حقوق مربوط به حریم خصوصی، امنیت و حق بر سلامت مربوط می‌شود که عدم دستیابی به آن نه‌تنها برای فرد بازداشتی زیان‌آور است، بلکه بازگشت او را به اجتماع پس از آزادی دشوار می‌کند. کمیته برای اینکه ارتباط معنادار انسانی را به‌صورت عینی روشن کند، برخی سنجه‌های عملی و قابل سنجش را برای اطمینان از برخورداری فرد بازداشتی از امکان ارتباط معنادار انسانی، در قالب یک پرسشنامه ارائه می‌دهد که از نظر کمیته پاسخ به این پرسش‌ها می‌تواند شمایی کلی از این مفهوم را ترسیم کند (ICRC, 2018: 22-24).

ماده ۴۳ قواعد نلسون ماندلا به دو مفهوم دیگر در خصوص حبس انفرادی اشاره کرده است. حبس انفرادی نامعین^۱ و حبس انفرادی طولانی مدت: حبس انفرادی نامعین به حبسی اطلاق می‌شود که زندانی نمی‌داند تا چه زمانی در انفرادی نگه داشته می‌شود (ODIHR & PRI, 2018: Para. 54) و حبس انفرادی طولانی مدت^۲ بر اساس ماده ۴۴ اعلامیه نلسون ماندلا ۲۰۱۵ به حبسی دلالت دارد که بیشتر از ۱۵ روز متوالی به طول می‌انجامد. پیش از آن گزارشگر ویژه ملل متحد در مورد شکنجه در سال ۲۰۱۱، حبس طولانی مدت انفرادی را نگهداری در سلول انفرادی بیش از ۱۵ روز تعریف کرده بود (UN General Assembly A/66/268, 2011: Para. 26).

1. Indefinite solitary confinement
2. Prolong solitary confinement

۴. حسب انفرادی، جواز یا ممنوعیت؟

مانند اغلب موضوعات مربوط به افراد محروم از آزادی، اعمال حسب انفرادی در چارچوب ممنوعیت شکنجه و سایر رفتارهای ظالمانه، غیرانسانی و تحقیرآمیز قرار می‌گیرد. اسناد مادر حقوق بشری مانند اعلامیه جهانی حقوق بشر و میثاق‌های ۱۹۶۶ به‌طور خاص در خصوص حسب انفرادی مقررهای ندارند. در کنوانسیون اروپایی حقوق بشر نیز هیچ ماده ویژه یا اشاره صریحی به شرایط زندان‌ها و بالتبع اعمال حسب انفرادی وجود ندارد. مرتبط‌ترین ماده در این کنوانسیون، ماده ۳ در خصوص ممنوعیت شکنجه، رفتار و مجازات غیرانسانی و تحقیرآمیز است که دیوان استراسبورگ در شکایت‌های مربوط به حسب انفرادی با استناد به آن آرای متعددی صادر کرده است.

در سیستم سازمان ملل متحد، مهم‌ترین مقرره‌ای که دادگاه‌های بین‌المللی و به‌ویژه کمیته‌های حقوق بشر و منع شکنجه در رسیدگی به پرونده‌های مربوط به حسب انفرادی به آن استناد کرده‌اند، ماده ۱ کنوانسیون ملل متحد علیه شکنجه است (Guide on Article 3 of ECtHR, 2022: Para. 9) که اقدامات مرتبط با نگهداری در انفرادی را در قالب یکی از عناوین شکنجه، رفتارها یا مجازات ظالمانه، غیرانسانی و تحقیرآمیز ارزیابی کرده‌اند.

۱.۴. تمایز میان شکنجه و رفتارهای ظالمانه، غیرانسانی و تحقیرآمیز

به موجب بند ۱ ماده ۱ کنوانسیون منع شکنجه، شکنجه اقدامی است عامدانه به‌منظور اعمال درد و رنج شدید جسمی یا روحی به‌منظور گرفتن اطلاعات یا اعمال مجازات که توسط مقامات رسمی و یا مآذون از او انجام شود. بر مبنای این تعریف، برای آنکه یک رفتار شکنجه تلقی شود، در کنار سایر مؤلفه‌های دیگر، رنج جسمی یا روحی ناشی از آن باید به یک آستانه شدتی رسیده باشد. این آستانه، مرز میان شکنجه و سایر رفتارهای غیرانسانی است.

کمیته منع شکنجه در پرونده‌ای علیه استرالیا در سال ۲۰۰۸ بیان کرده است حسب انفرادی به‌خودی‌خود موجبی برای شکنجه یا رفتار ظالمانه غیرانسانی یا تحقیرآمیز به‌شمار نمی‌رود و باید شرایط مقرر در ماده ۱ کنوانسیون منع شکنجه ۱۹۸۴ برای وقوع شکنجه بررسی و احراز شود (CAT, 2008: Para 4.14). گزارشگران ویژه ملل متحد در خصوص شکنجه در موارد معدودی حسب انفرادی را به‌عنوان رفتار خشن، غیرانسانی و تحقیرکننده (تحت شرایطی) به‌صراحت مصداق شکنجه دانسته و خواستار متوقف شدن آن شده‌اند (Conley, 2013: 416). برای مثال گزارشگر ویژه ملل متحد در سال ۲۰۱۳ بیان کرد اگر حسب انفرادی به‌عمد برای اهدافی مانند مجازات، ارباب، اجبار یا به‌دست آوردن اطلاعات یا اقرار باشد، مصداق شکنجه محسوب می‌شود (UN General Assembly A/68/295, 2013: Para.60). با این حال، در چارچوب کنوانسیون منع شکنجه، این مسئله بیشتر مورد توافق بوده که حسب انفرادی از

مصادیق رفتارهای خشن، غیرانسانی یا تحقیرکننده محسوب شده است (تا مصداق شکنجه باشد)؛ گزارشگران ویژه در موارد متعددی بر این امر صحنه گذاشته‌اند.

گزارشگر ویژه شکنجه در گزارش خود به مجمع عمومی ملل متحد در سال ۲۰۰۸، نتیجه‌گیری کرده که حبس انفرادی طولانی مدت بازداشت‌شدگان ممکن است به رفتار خشن، غیرانسانی یا تحقیرکننده منجر شود و در برخی موارد، شکنجه تلقی شود. برای مثال در بازدید از زندانی در مغولستان در سال ۲۰۰۶، ۹ زندانی با محکومیت ۳۰ سال حبس را ملاقات کرده است که در اتاق ۹ متری به صورت ۲۴ ساعته نگهداری می‌شدند. گزارشگر این مورد را چنین ارزیابی کرده است: «اگر شکنجه نباشد، قطعاً یک رفتار ظالمانه و غیرانسانی است». در نمونه دیگر، زندانیان در انتظار اعدامی را که در جداسازی کامل به‌طور مداوم با دستبند و پابند نگهداری می‌شدند، مصداق شکنجه قلمداد کرده است. در خصوص بازداشت‌شدگان در پایگاه نیروی دریایی آمریکا در خلیج گوانتانامو، گزارشگر ویژه بیان کرد اگرچه حداکثر مدت زمان حبس انفرادی مجاز، ۳۰ روز بوده است، با این حال بازداشت‌شدگان پس از وقفه‌ای کوتاه به انفرادی بازگردانده می‌شدند، به‌طوری‌که بعضاً این مدت تا ۱۸ ماه به طول انجامیده است. چنین وضعیتی را گزارشگر ویژه مصداق رفتار غیرانسانی دانسته است (UN General Assembly A/63/175, 2008: Paras. 77&78).

کمیته حقوق بشر اما فارغ از تمایز بین مفاهیم شکنجه و سایر رفتارهای غیرانسانی در بیانیه عمومی شماره ۲۰ اعلام کرده است استفاده از حبس طولانی مدت انفرادی ممکن است به نقض ماده ۷ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی موضوع ممنوعیت شکنجه و رفتارهای غیرانسانی و تحقیرآمیز منجر شود (HRC General Comment, 1992: Para. 6).

دیوان اروپایی حقوق بشر نیز در رسیدگی به شکایت‌ها در زمینه نگهداری در سلول انفرادی، صرفاً نقض ماده ۳ کنوانسیون مبنی بر ممنوعیت شکنجه و رفتارهای ظالمانه، غیرانسانی و تحقیرآمیز را بررسی کرده و چندان توجهی به تمایز میان این مفاهیم نداشته است. برای دیوان رفتار غیرانسانی، تحقیرآمیز و شکنجه مفهومی یکپارچه است و مرز میان آنها برای مثال در پرونده‌های جداسازی طولانی مدت زندانیان ممکن است همیشه روشن نباشد (ایستون، ۱۳۹۴: ۱۱۲).

هرچند در مواردی به این تمایز توجه کرده است. دیوان در این پرونده‌ها، در ارزیابی خود که آیا حبس انفرادی مصداق شکنجه، رفتار ظالمانه، غیرانسانی یا تحقیرآمیز است، سطح انزوای تحمیل‌شده بر زندانی را مدنظر قرار داده است (UN General Assembly A/66/268, 2011: para. 36). برای مثال در شکایتی علیه دولت قبرس ممنوعیت مطلق و طولانی مدت ملاقات یا ارتباط با خارج از زندان را به‌وضوح فراتر از سطح ضروری انزوایی دانسته که در ذات حبس انفرادی نهفته و لاجرم اجتناب‌ناپذیر بوده است (ECtHR, 2010: Para 80).

راهنمای تفسیری دیوان اروپایی در خصوص ماده ۳ کنوانسیون (۲۰۲۲) در بیان مصادیق شکنجه و رفتارهای غیرانسانی و تحقیرآمیز با وجود ارائه مصادیق متعدد برای روشن کردن تمایز میان این سه رفتار، نمونه‌ای در خصوص حبس انفرادی ارائه نداده است. به‌طور کلی دیوان استراسبورگ در مقایسه با کمیته اروپایی پیشگیری از شکنجه، بین رفتارهای غیرانسانی، تحقیرآمیز و شکنجه به‌عنوان اشکال بارز بدرفتاری تمایز کمتری قائل بوده است.

گزارشگر موضوعی شورای حقوق بشر در زمینه شکنجه در سال‌های ۲۰۱۶ و ۲۰۱۷ در خصوص ادعاهای مطرح‌شده علیه دولت جمهوری اسلامی ایران نیز تا حدودی به تمایز میان شکنجه و رفتارهای غیرانسانی توجه کرده است. درحالی‌که در قطعنامه ۲۰۱۶ صرفاً به نقض حق زندانی برای رهایی از رفتار ظالمانه، غیرانسانی و تحقیرکننده بسنده کرده بود، بدون آنکه به ماده ۷ میثاق حقوق مدنی و سیاسی اشاره کند (A/HRC/31/57/Add.1, 2016: para. 214)، در قطعنامه ۲۰۱۷ دولت جمهوری اسلامی ایران را به دلیل قرار دادن زندانی در حبس طولی‌المدت متهم به نقض ماده مذکور در خصوص ممنوعیت شکنجه و مجازات یا رفتار ظالمانه، غیرانسانی و تحقیرآمیز کرده است (A/HRC/34/54/Add.3, 2017: Paras. 186-187).

در خصوص شناسایی حبس انفرادی به‌عنوان مصداق شکنجه یا رفتار و مجازات غیرانسانی و تحقیرآمیز، اگرچه در قوانین داخلی ایران به این موضوع اشاره نشده است، مع‌الوصف از استدلال رأی وحدت رویه شماره ۴۳۵ هیأت عمومی دیوان عدالت اداری مورخ ۱۳۸۲/۱۰/۲۸ بدین نحو که «به‌صراحت اصل ۳۹ قانون مزبور، هتک حرمت و حیثیت محکومان به زندان به هر صورت ممنوع و مستوجب مجازات اعلام شده است» برمی‌آید که استفاده از حبس انفرادی می‌تواند حداقل مصداق رفتار یا مجازات تحقیرآمیز تلقی شود.

۲.۴. حبس انفرادی بر اساس هدف و منطق به‌کارگیری

نگهداری در سلول انفرادی در نظام‌های مختلف قضایی به چهار منظور به‌کار گرفته می‌شود. هریک از آنها منطق خاص خود را دارد و باید متفاوت دیده و ارزیابی شوند: ۱. تنبیه انضباطی برای زندانیان؛ ۲. مجازات به موجب حکم قضایی؛ ۳. جداسازی افراد در زمان تحقیقات جنایی و ۴. به‌عنوان ابزار اجرایی برای مدیریت گروه‌های خاص زندانیان.^۱ در برخی کشورها نیز جایگزینی برای مراقبت‌های پزشکی یا روانی برای افراد دچار اختلالات ذهنی یا روانی است. به این واقعیت هم باید اشاره کرد که در برخی دولت‌ها، کم و بیش در قالب بخشی از بازجویی‌های اجباری مورد استفاده نهادهای امنیتی و اطلاعاتی قرار می‌گیرد.

۱. این تفکیک از تقسیم‌بندی گزارش عمومی ۲۰۱۱ کمیته اروپایی منع شکنجه (CPT) اقتباس شده است (CPT, 2011: Para. 56).

قواعد حداقل استاندارد رفتار با زندانیان، هدف یا منطبق به کارگیری حبس انفرادی (تنبیه یا پیشگیری) را لحاظ نکرده و از این رو میان آنها قائل به تفکیک نبوده است. صرفاً در بند ۱ ماده ۴۵ مقرر کرده است که استفاده از حبس انفرادی نباید به عنوان مجازات به زندانی تحمیل شود.

در مقابل دیوان اروپایی حقوق بشر در رسیدگی به پرونده‌های مربوط به حبس انفرادی، منطق اعمال جداسازی زندانی را مورد توجه قرار داده است. دیوان مواردی را که دولت‌ها توجیه امنیتی برای اعمال حبس انفرادی به دادگاه ارائه نداده‌اند، نقض ماده ۳ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر قلمداد کرده است (ECtHR, 2004: Para. 44). دادگاه در پرونده‌ای علیه روسیه (۲۰۱۰) تأکید کرده است توجیه اعمال انفرادی به‌ویژه در خصوص حبس انفرادی طولانی‌مدت، باید به‌طور دقیق و با جزئیات کامل به دادگاه ارائه شود و این توجیه قبل از آن می‌بایست به زندانی نیز توضیح داده شود (ECtHR, 2010: Para. 108).

۱.۲.۴. حبس انفرادی به‌عنوان تنبیه انضباطی

استفاده از حبس انفرادی بدین منظور، چالش اصلی زندان‌ها برای مطابقت سیستم زندانبانی با موازین حقوق بشری است. اگر برای حفاظت از زندانی یا اهداف پیشگیرانه یا جلوگیری از ارتباط زندانی با گروه‌های سازمان‌یافته یا همدستان احتمالی جرم، چاره‌ای جز استفاده از حبس انفرادی نیست، اعمال حبس آن به‌عنوان تنبیه انضباطی مورد انتقاد نهادها و فعالان حقوق بشری است.

کمیته اروپایی منع شکنجه با توجه به تأثیرات بالقوه زیان‌آور حبس انفرادی، معتقد است مطابق اصل تناسب، تنبیه انضباطی تنها در موارد استثنایی و به‌عنوان آخرین راه و در کوتاه‌ترین زمان ممکن باید استفاده شود. کمیته در بیانیه عمومی ۲۰۱۱ خود اذعان کرده است که دولت‌ها با ملاحظه خطرهای ذاتی این شیوه، به‌طور معمول یک دوره زمانی محدود برای آن تعیین کرده‌اند که از چند روز تا چند ماه در کشورهای مختلف متغیر است و مدیران زندان صرفاً مجوز نگهداری در انفرادی تا این مدت را دارند و تصمیم‌گیری در خصوص زمان بیشتر از آن به نهادهای قضایی سپرده شده است. به‌طور کلی کمیته اروپایی پیشگیری از شکنجه، حبس انفرادی به‌عنوان تنبیه انضباطی را به‌طور مطلق ممنوع نکرده و تنها زمان آن را محدود کرده است؛ از ۱۴ روز توصیه‌شده در بیانیه عمومی ۲۰۱۱ و تقلیل آن به سه روز در بیانیه عمومی ۲۰۱۴.

قواعد اروپایی زندان مصوب ۲۰۲۰ در ماده ۶۰ (۶-۷) مقرر کرده است که حبس انفرادی نباید به‌عنوان تنبیه انضباطی به کار رود، مگر در موارد استثنایی؛ در مقایسه با قواعد اروپایی، اعلامیه نلسون ماندلا در ماده ۴۵ (۱) به صراحت اعمال حبس انفرادی به عنوان مجازات را ممنوع کرده است؛ بدون هیچ استثنایی. برخی معتقدند منظور از عبارت «by virtue of a prisoner's sentence» در مقررۀ مذکور مجازات تعیین‌شده در قالب حکم قضایی باشد نه تنبیه انضباطی؛ چراکه قواعد نلسون ماندلا برای تنبیه انضباطی در مواد مختلف (۸، ۳۹، ۴۱، ۴۳، ۴۶ و ۵۴) از عبارت «Disciplinary sanctions» استفاده

کرده است. با این حال به نظر می‌رسد از آنجایی که نگهداری در انفرادی به موجب حکم دادگاه در مواردی چون «بازداشت‌های قبل از محاکمه» و به منظور تحقیقات کیفری ابتدایی و محدود کردن تماس او با دنیای خارج به کار می‌رود، منظور قواعد نلسون ماندلا که موضوع اصلی آن زندانیان است، تنبیه انضباطی برای زندانیان باشد تا مجازات تعیین شده توسط دادگاه.

در میان قوانین داخلی دولت‌ها، صریح‌ترین مقرر را قانون اساسی اکوادور مصوب ۲۰۰۸ میلادی وضع کرده که به موجب اصل ۵۱ استفاده از انفرادی به عنوان تنبیه انضباطی ممنوع شده است. در مقابل دولت‌هایی هم هستند که حبس انفرادی را به عنوان مجازات در قوانین کیفری‌شان وضع کرده‌اند. کمیته اروپایی پیشگیری از شکنجه در گزارش بازدید از زندان‌های ایتالیا (مارس ۲۰۱۹) تأکید کرده است که حکم به مجازات تبعی حبس در سلول انفرادی بر اساس ماده ۷۲ قانون کیفری «isolamento diurno» توسط دادگاه‌های آن دولت، مغایر با اصل جامعه‌پذیری مجدد زندانیان است و باید لغو شود (CPT, 2019: 5).

در کشور ما نیز، آیین‌نامه زندان‌ها سال ۱۳۵۴ «زندان انفرادی» را به عنوان یکی از موارد تنبیه زندانی پیش‌بینی کرده بود که در آیین‌نامه‌های بعدی تکرار شد تا اینکه در آیین‌نامه ۱۴۰۰/۰۲/۲۰ حبس انفرادی به عنوان تنبیه انضباطی از فهرست تنبیه‌های مقرر در ماده ۴۱ حذف شد.

آیین‌نامه جدید، نگهداری در انفرادی (موسوم به اتاق یک‌نفره) را نه به عنوان یک تنبیه انضباطی بلکه به عنوان یک تدبیر پیشگیرانه، در شرایطی پیش‌بینی کرده و بر اساس ماده ۲۸، اختیار آن را به شورای طبقه‌بندی زندان واگذار کرده است. بنابراین واضح است که اعمال حبس انفرادی در چارچوب طبقه‌بندی زندانیان صورت می‌گیرد و تنبیه انضباطی محسوب نمی‌شود.

در چارچوب جداسازی موضوع ماده ۲۹ آیین‌نامه نیز در زمینه زندانیانی که در نظم مؤسسه اخلاص کرده‌اند، این اختیار به رئیس مؤسسه کیفری و در غیاب وی بالاترین مقام مسئول در مؤسسه داده شده است تا حداکثر به مدت ۲۴ ساعت، این زندانیان را جداسازی و ضمن گزارش به شوراهای طبقه‌بندی و انضباطی زندان، در نهایت شورای طبقه‌بندی بر اساس ماده ۲۸ اتخاذ تصمیم کند. روشن است این جداسازی حداکثر ۲۴ ساعته نیز تنبیه انضباطی محسوب نمی‌شود و ماهیت پیشگیرانه دارد.

مقررات مواد ۲۸ و ۲۹ برای افراد بازداشت‌شده در بازداشتگاه‌های عمومی، امنیتی، انتظامی و نظامی نیز در جزء ۱ بند (ج) بخشنامه شماره ۰۱/۸۱۵/۴۲ مورخ ۱۴۰۰/۱۰/۱۹ رئیس سازمان زندان‌ها با عنوان «تبیین حقوق بازداشت‌شدگان، رعایت کرامت آنان و نحوه نظارت بر بازداشتگاه‌ها» گنجانده شده است.

علاوه بر مقررات آیین‌نامه سازمان زندان‌ها که حکایت از ممنوعیت اعمال حبس انفرادی به عنوان تنبیه انضباطی دارد، رأی وحدت رویه شماره ۴۳۵ هیأت عمومی دیوان عدالت اداری مورخ ۱۳۸۲/۱۰/۲۸ حائز اهمیت است. دیوان به موجب این رأی، نگهداری زندانیان برای تنبیه انفرادی را خلاف قانون تشخیص داد و بند ۴ ماده ۱۶۹ آیین‌نامه وقت سازمان زندان‌ها را باطل اعلام کرد. مفاد این رأی در

آیین‌نامه زندان‌ها در سال ۱۳۸۴ مورد توجه قرار نگرفت و به عبارتی بند ۴ ماده ۱۷۵ آن راجع به اعمال تنبیه انضباطی «نگهداری در واحد تک‌نفره به مدت ۲۰ روز» از همان ابتدا فاقد وجاهت قانونی بوده است. استدلال‌هایی که دیوان بر اساس آن، مقررۀ مزبور را باطل کرد در نوع خود جالب و بیان‌کنندۀ عنصرهای قانونی ممنوعیت اعمال حبس انفرادی به‌عنوان تنبیه انضباطی است: «طبق اصل ۳۶ قانون اساسی حکم به مجازات و اجرای آن باید تنها از طریق دادگاه صالح و به موجب قانون باشد و به‌صراحت اصل ۳۹ قانون مزبور، هتک حرمت و حیثیت محکومان به زندان به هر صورت ممنوع و مستوجب مجازات اعلام شده و حکم مقرر در ماده ۵۷۹ قانون مجازات اسلامی نیز مفهوم عدم جواز اعمال مجازات مقرر درباره محکومان به‌نحو سخت‌تر از حد متعارف است. نظر به اینکه از طرف مقنن حکمی در باب مجازات حبس به‌صورت انفرادی انشا نشده و اجرای آن که موجب محرومیت زندانی از مجالست و گفتگو با سایر زندانیان و تألمات روحی و تبعات ناموزون ناشی از آن است، از مصادیق بارز شدت عمل در نحوه و کیفیت اجرای مجازات حبس است، بند ۴ ماده ۱۶۹ (در حال حاضر بند ۴ ماده ۱۷۵) آیین‌نامه اجرایی سازمان زندان‌ها مبنی بر اعمال مجازات حبس به‌صورت انفرادی تا مدت یک ماه ... به‌عنوان تنبیه انضباطی فرد زندانی، خلاف قانون و خارج از حدود اختیار مقرر در ماده ۹ قانون تبدیل شورای سرپرستی زندان‌ها مصوب ۱۳۶۹ تشخیص داده و ... ابطال می‌شود» (روزنامه رسمی کشور، شماره ۱۷۳۱۶ مورخ ۱۳۸۳/۰۱/۲۲).

۲.۲.۴. حبس انفرادی در نتیجه تصمیم دادگاه

در برخی کشورها دادگاه‌ها این اختیار را دارند افراد را در مواردی چون «بازداشت‌های قبل از محاکمه» برای مدت معینی به‌منظور تحقیقات کیفری در سلول انفرادی نگهداری کنند. در چند کشور نیز، حبس انفرادی به‌عنوان بخشی از پیامدهای قانونی احکام صادره (مجازات تبعی) و یا می‌تواند به‌عنوان بخشی از رأی دادگاه مقرر شود. در کشورهای اسکاندیناوی استفاده از سلول انفرادی برای بازداشت‌شدگان پیش از محاکمه رایج است. بر اساس قوانین دانمارک، تنها دادگاه می‌تواند در خصوص نگهداری یک فرد در سلول انفرادی تصمیم‌گیری کند (ECtHR, 2005: para 82). به موجب مقررات داخلی این دولت‌ها، تنها در صورتی می‌توان حکم به نگهداری در سلول انفرادی داد که قراین و شواهد آشکاری وجود داشته باشد که در صورت ارتباط زندانی با زندانیان و دیگر افراد، خطر جدی برای اجرای عدالت ایجاد شود.

در قوانین کیفری کشور ما، مقرره‌ای قانونی به‌صراحت در خصوص اختیار مقام قضایی برای نگهداری متهمانی که بیم تبانی یا ارتباط با همدستانش می‌رود، وجود ندارد. با این حال تحقیق انفرادی از متهمان موضوع مواد ۱۹۲ و ۱۹۸ قانون آیین دادرسی کیفری می‌تواند دستاویزی برای مقام قضایی (بازپرس) برای نگهداری در سلول انفرادی باشد. لیکن از آنجا که نگهداری در سلول انفرادی با ایرادهای حقوقی

بشری مواجه است و همچنین تفسیر مضیق قوانین کیفری به نفع متهم، به نظر اعمال آن نیازمند پیش‌بینی در قانون به‌طور صریح باشد.

رای وحدت رویه اشاره شده، حاوی نکته‌ای در این خصوص است و آن اشاره به نظر مستشار اداره کل حقوقی و تدوین قوانین قوه قضاییه است که به‌نوعی رویه فعلی محاکم در نگهداری برخی متهمان در انفرادی را بیان کرده است: «نظر به اینکه زندان انفرادی تمهیدی است منحصر به حفظ ادله جرم و آن هم در مرحله تعقیب و برای مدت کوتاهی به دستور مقام قضایی برای پیشگیری از امحاء دلایل جرم از طریق ارتباط متهم با افراد دیگر، لذا استفاده از آن به‌عنوان تنبیه انضباطی ... با اصول ۳۳ و ۳۶ قانون اساسی منافات پیدا می‌کند و گونه‌ای تصرف در امر قانونگذاری است ... از آنجا که ... حسب اصل ۳۶ قانون اساسی اقدام به اجرای آن باید با تشخیص ضرورت وضع محکوم از طریق دادگاه صالح آن هم به موجب قانون صورت‌پذیر گردد که در وضع فعلی چنین قانونی وجود ندارد ... و اعضای شورای انضباطی زندان هم جایگاه قانونی و قضایی ندارند ...».

۳.۲.۴. حبس انفرادی برای اهداف پیشگیرانه

در اغلب کشورهای اروپایی، امکان تصمیم‌گیری اجرایی برای نگهداری در سلول انفرادی برای زندانیانی که به احتمال قوی موجب آسیب جدی به دیگران و یا خطر جدی برای امنیت زندان می‌شوند، پیش‌بینی شده است. این حالت به‌طور بالقوه می‌تواند طولانی‌ترین نوع حبس انفرادی با کمترین تدابیر کنترلی باشد. کمیته اروپایی منع شکنجه معتقد است «اعمال این نوع انفرادی، تنها توسط مقامات ارشد زندان مجاز است و در اسرع وقت می‌بایست به اطلاع رئیس زندان برسد. شخص تصمیم‌گیرنده قبل از آنکه محل کارش را ترک کند باید گزارش کاملی حاوی دلایل تصمیم به نگهداری در انفرادی و زمان دقیق آن را تنظیم کند. اگر مشخص شود که نگهداری در سلول انفرادی به مدت طولانی مورد نیاز است، موضوع می‌بایست به اطلاع مقامات خارج از زندان (ستاد) برسد. یک نهاد یا هیأت بازبینی برای این امر می‌بایست در سطح ستادی در نظر گرفته شود» (CPT, 2011: Para. 57).

دیوان استراسبورگ در پرونده‌ای علیه بلغارستان (۲۰۰۴) موضوع حبس انفرادی به دلایل امنیتی را مورد توجه قرار داده و بیان کرده است که مواردی که دولت‌ها توجیه امنیتی برای اعمال حبس انفرادی به دادگاه ارائه نمی‌دهند، می‌تواند منجر به احراز نقض ماده ۳ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر شود (ECtHR, 2004: Para. 84).

همان‌گونه که در قسمت اول گفته شد، جداسازی موضوع مواد ۲۸ و ۲۹ آیین‌نامه اجرایی سازمان زندان‌های ایران، یک تدبیر پیشگیرانه است برای مهار زندانیانی که اخلاق و رفتار و سوابق آنان حکایت از وجود حالت خطرناک دارد یا زندانیانی را که در نظم مؤسسه اخلاص کرده‌اند.

۴.۲.۴. حبس انفرادی برای اهداف حمایتی

در هر زندان انفرادی نگهداری می‌شوند که ممکن است نیاز به حمایت و بعضاً حفاظت داشته باشند. به دلیل ماهیت جرم آنها، همکاری با مقامات قضایی، رقابت بین باندهای تبهکاری، تسویه حساب‌های درون و خارج از زندان و یا خصیصه و آسیب‌پذیری شخصی یک فرد باشد و این امر می‌تواند به درخواست خود متهم یا به تشخیص مقامات زندان انجام گیرد. در هر صورت، دولت‌ها متعهد به فراهم کردن محیطی امن برای زندانیان هستند و باید تلاش کنند چنین تکلیفی با تعامل اجتماعی میان زندانیان و مطابق با حفظ نظم و ترتیب مناسب صورت گیرد. تنها زمانی که هیچ راه دیگری برای تضمین امنیت زندانی نباشد، می‌بایست به حبس انفرادی متوسل شد. کمیته اروپایی منع شکنجه معتقد است همه جایگزین‌ها از جمله انتقال (شخص نیازمند حمایت یا فرد ایجادکننده مشکل) به زندان دیگر و یا میانجی‌گری، ابتدا باید به کار گرفته شود (CPT, 2011: Para. 57).

کمیته مبارزه با شکنجه سازمان ملل متحد (CAT) نیز با اشاره به آثار زیان‌آور فیزیکی و روانی حبس انفرادی طولانی‌مدت، نگرانی خود را در خصوص به کار بردن آن، چه برای اهداف پیشگیرانه در طول مدت بازداشت پیش از محاکمه و یا به عنوان یک اقدام انضباطی، ابراز و توصیه کرده است به جز در شرایط استثنایی، مانند زمانی که امنیت افراد یا اموال در خطر باشد (به‌ویژه در طول بازداشت پیش از محاکمه) منسوخ شود و یا حداقل به‌طور دقیق قانونمند و تحت نظارت قضایی قرار گیرد (A/63/175, 2008: para 80).

قواعد نلسون ماندلا به مواردی که زندانی خود درخواست می‌کند از بند عمومی زندان به سلول انفرادی منتقل شود، نپرداخته است. راهنمای این قواعد توصیه می‌کند در این موارد، مقامات زندان دلایل چنین درخواستی را بررسی کنند و درصدد رفع آن به روش‌های دیگر برآیند. در صورتی که تهدیدی علیه سلامتی و امنیت جانی زندانی وجود داشته باشد، مقامات باید ارزیابی کنند آیا می‌توان بدون جداسازی زندانی، محیط ایمنی برای وی فراهم کنند. چنانچه تنها گزینه ممکن نگهداری در انفرادی باشد، صرفاً باید برای دوره زمانی که برای رفع مشکل نیاز است، محدود شود (ODIHR & PRI, 2018: Para. 70).

آیین‌نامه اجرایی سازمان زندان‌ها نیز به این مسئله نپرداخته است. به نظر می‌رسد حمایت از چنین زندانیانی در چارچوب طبقه‌بندی زندانیان و در قالب اعتراض به تصمیم اتخاذشده در خصوص طبقه‌بندی زندانی در چارچوب تبصره ۲ ماده ۲۷ آیین‌نامه می‌تواند صورت پذیرد.

۵. حداکثر مدت زمان مجاز نگهداری زندانی در حبس انفرادی

به موجب ماده ۴۵ قواعد نلسون ماندلا حبس انفرادی تنها در موارد استثنایی، به‌عنوان آخرین حربه و برای کوتاه‌ترین مدت زمان ممکن باید به زندانی تحمیل شود. قواعد اروپایی زندان (آخرین

بازنگری ۲۰۲۰) نیز چنین مقرره‌ای دارد (۶۰-۶-۰). سازمان جهانی بهداشت در کتابچه ارائه شده در سال ۲۰۱۴ بیان می‌کند حبس انفرادی آشکارا ثابت شده که برای سلامتی زیان‌آور است و باید به کوتاه‌ترین زمان ممکن محدود شود (WHO, 2014: 13). حبس انفرادی طولانی مدت با کرامت انسانی مغایر است و خود شکلی از رفتار غیرانسانی و تحقیرآمیز به حساب می‌آید. این امر اگرچه به صراحت در یک سند بین‌المللی منعکس نشده، اما نهادهای مختلفی چون کمیته حقوق بشر، کمیته ضد شکنجه و گزارشگر ویژه شکنجه و سایر رفتارها یا مجازات ظالمانه، غیرانسانی و تحقیرآمیز آن را مورد تأکید قرار داده‌اند (رنجبریان و کربلایی حسنی، ۱۴۰۱: ۹۲۸-۹۲۹).

در اولین قواعد حداقل استاندارد نحوه رفتار با زندانیان (۱۹۵۵) حداکثر مدت زمان نگهداری زندانیان ۳۰ روز تعیین شده بود. این مدت زمان همواره مورد انتقاد صاحب‌نظران و برخی نهادهای حقوق بشری بود. به اعتقاد گزارشگر ویژه ملل متحد در مورد شکنجه، بر اساس مطالعات انجام گرفته، گذشتن از آستانه زمانی ۱۵ روز، زمانی است که برخی آثار زیان‌آور روانی حبس انفرادی می‌تواند برگشت‌ناپذیر باشد. وی معتقد بود که حبس انفرادی بیشتر از ۱۵ روز باید به طور مطلق ممنوع شود. امری که دبیر کل سازمان ملل متحد نیز در گزارش خود در سال ۲۰۱۱ بر آن تأکید کرده است (UN General Assembly, 2011: para. 26).

اعلامیه نلسون ماندلا یکی از مواردی را که مورد بازنگری قرار داد تغییر حداکثر مدت زمان نگهداری در انفرادی است. در راستای پیشنهادهای سایر مراجع در نهایت مدت زمان ۱۵ روز مورد پذیرش واقع شد. علاوه بر این، حبس انفرادی نامعین به طور کلی ممنوع اعلام شد؛ یعنی حبسی که پایان آن برای زندانی مشخص نیست. پیش از این قواعد اروپایی زندان مصوب ۲۰۰۶ میلادی مقرر کرده بود که حبس انفرادی باید برای یک دوره معین زمانی انجام شود (ماده ۵-۶۰ و در بازنگری ۲۰۲۰ ماده ۶-۶۰-۰) مقرره‌ای که پس از حکم دادگاه اروپایی حقوق بشر در قضیه سانچز علیه فرانسه (۲۰۰۵)^۱ در این قواعد گنجانده شد.

کمیته اروپایی منع شکنجه در بیانیه عمومی خود در سال ۲۰۱۱ اعلام کرد حبس انفرادی به عنوان تنبیه انضباطی نباید بیشتر از ۱۴ روز باشد که این زمان باید برای نوجوانان کمتر هم باشد (CPT, 2011: 43). این کمیته در بیانیه عمومی ۲۰۱۴، این زمان را تقلیل داد و بیان کرد حبس انفرادی به عنوان یک تدبیر انضباطی تنها باید برای مدت زمان بسیار کوتاهی تحمیل و در هیچ شرایطی بیش از سه روز به طول نینجامد (CPT, 2014: Para. 128). بیانیه ۲۰۱۱ استفاده از سلول انفرادی به منظور اهداف پیشگیرانه و اقدامات حمایتی از خود فرد و همچنین محدود کردن تماس زندانی با دنیای خارج و جلوگیری از ارتباط وی با همدستان احتمالی برای تکمیل تحقیقات کیفری را محدود به زمان مشخصی نکرده است.

در بازنگری قواعد اروپایی زندان (۲۰۲۰) توافقی بین دولت‌های عضو مبنی بر تعیین حداکثر مدت

۱. دادگاه در این پرونده اعلام کرد که حبس انفرادی نمی‌تواند و نباید نامعین باشد (Coyle & Fair, 2018: 77).

زمان مجاز برای حبس انفرادی صورت نگرفت. اگرچه در ماده ۶۰ (d-6) مقرر شد حداکثر زمان حبس انفرادی باید توسط حقوق داخلی دولت‌های عضو تعیین شود. در قواعد قبلی چنین تکلیفی برای دولت‌ها در پیش‌بینی نشده بود. دولت دانمارک البته بر این مقرر حق شرط وارد و اعلام کرد دولت دانمارک خود را مقید به هیچ حداکثر مدت زمانی در نگهداری در سلول انفرادی نمی‌داند. به موجب بند ۲ بخش ۷۷۰ (a) قانون اجرای عدالت دانمارک، حبس انفرادی را نمی‌توان به مدت بیشتر از هشت هفته اعمال کرد، مگر آنکه اتهام، مربوط به جرمی باشد که طبق قانون، مجازات آن شش سال حبس یا بیشتر باشد.

پیش از این، حداکثر مدت زمان نگهداری در سلول انفرادی در کشورهای دیگر مورد توجه قانونگذار قرار گرفته بود: قانون زندان‌های فنلاند (۲۰۰۵) نگهداری در انفرادی تا ۱۴ روز را به‌عنوان یکی از تنبیه‌های انضباطی تعیین کرده است.^۱ در انگلستان نیز به موجب مواد ۵۵ و ۵۷ قانون زندان‌های ۱۹۹۹، نگهداری در سلول انفرادی به‌عنوان یک تنبیه انضباطی برای زندانیان محل نظم و انضباط زندان برای بزرگسالان حداکثر ۱۴ روز (در قانون ۱۹۶۴ بر اساس ماده ۵۱ (e-۴)، ۵۶ روز تعیین شده بود) و برای جوانان ۷ روز تعیین شده است.

در ایالات متحده آمریکا حداکثر مدت مجاز برای نگهداری زندانیان در سلول انفرادی در قوانین و مقررات ایالتی و فدرال تعیین نشده است. در ایالت فلوریدای آمریکا محدود کردن مدت زمان نگهداری در سلول انفرادی به ۱۵ روز در قالب لایحه HB 1037 (۲۹ مارس ۲۰۲۱) در کمیته قضایی مجلس نمایندگان مطرح شد و در حال طی فرایند قانونگذاری است. در برخی ایالت‌های دیگر نیز تلاش‌هایی در این باره در حال انجام است.

بر اساس گزارش اتحادیه آزادی‌های حقوق مدنی آمریکا، تعدادی از دادگاه‌های ناحیه فدرال اخیراً حکمشان را بر این مبنا صادر کرده‌اند که حبس انفرادی، زندانیان را با مشکلات جدی سلامت روانی مواجه و از این رو متمم هشتم قانون اساسی را نقض می‌کند (ACLU, 2013: 11). در این خصوص اتحادیه آمریکایی آزادی‌های مدنی، دعوایی علیه مقامات رسمی در خصوص زندان پنسیلوانیا مطرح کرده و مدعی است سیاست نگهداری نامحدود زندانیان محکوم به اعدام در سلول انفرادی نقض متمم هشتم قانون اساسی که مجازات غیرمعمول و ظالمانه را ممنوع می‌کند، به‌شمار می‌رود. در ایالت پنسیلوانیا بر اساس قانون شماره ۶۱ (زندان‌ها و آزادی مشروط) زندانی محکوم به اعدام تا زمان اجرای حکم در انفرادی نگهداری می‌شود. بر مبنای دعوای یادشده، ۸۰ درصد زندانی ایالت پنسیلوانیا که منتظر اجرای حکم اعدام هستند، به مدت بیشتر از ۱۰ سال در سلول انفرادی نگهداری می‌شوند. پنج نفر از شاکیان که در لایحه از آنها نام برده شده است، با سن ۴۶ تا ۵۰ سال، ۱۶ تا ۲۷ سال در انفرادی نگهداری می‌شده‌اند (Coyle & Fair, 2018: 163).

1. Imprisonment Act, (767/2005), chapter 15, section 4, subsection 1 (3)

نمونه مشابهی از این وضعیت در ژاپن سابقه دارد. یک زندانی محکوم به اعدام در این کشور بیش از ۴۵ سال در سلول انفرادی منتظر اجرای حکم بود (سیاست دولت ژاپن عدم اطلاع به محکوم به اعدام تا روز اجرای حکم است) تا اینکه در تجدیدنظرخواهی مارس ۲۰۱۴ تیرته شد. اگرچه چنین وضعیتی استثنایی بوده است، اما متوسط مدت انتظار محکومان در آستانه اعدام ۷ سال است (BBC News Magazine, 2014). مسئله دیگر در خصوص حداکثر مدت زمان حبس انفرادی، اتخاذ تصمیمات تجدیدشونده در خصوص نگهداری در سلول انفرادی است. اصول راهنمای نلسون ماندلا در این خصوص مواردی را روشن کرده است: اگر زندانی از یک بند انفرادی به بند انفرادی دیگر منتقل شود، تغییری در تداوم روزهای حبس وی محسوب نمی‌شود و محدودیت ۱۵ روزه کماکان ادامه دارد. گزارشگر ویژه منع شکنجه ملل متحد در این خصوص اعلام کرده است که این ممنوعیت، تصمیمات متوالی تجدیدشونده را نیز در برمی‌گیرد (A/68/295, 2013: Para. 61). قواعد اروپایی زندان در بازنگری سال ۲۰۲۰، این مسئله را مورد توجه قرار داده است، بدین نحو که به موجب ماده ۶۰ (e-6)، برای یک زندانی که حداکثر مدت زمان مجاز را در انفرادی به سر برده است، مجازات انفرادی جدید نباید اجرا شود، بدون اینکه به وی فرصت داده شود تا از عوارض سوء دوره قبلی رهایی و بهبودی یابد.

در ایران نیز حداکثر مدت مجاز نگهداری در سلول انفرادی، همواره مورد توجه بوده است. آیین‌نامه زندان‌ها سال ۱۳۵۴، نگهداری در انفرادی را به‌عنوان یکی از موارد تنبیه زندانی پیش‌بینی کرده بود. مطابق با ماده ۱۵۱، این امکان فراهم بود تا زندانی را به تشخیص شورای انتظامی زندان و تجویز پزشک حداکثر به مدت یک ماه در انفرادی نگهداری کرد. رئیس زندان نیز به موجب ماده ۱۵۰ می‌توانست تا تشکیل جلسه شورای انتظامی، زندانی را حداکثر به مدت سه روز در انفرادی نگهداری کند. همین مقررات در آیین‌نامه سال ۱۳۶۱ تکرار شد، ولی در یک تغییر جالب مدت زمان حداکثر حبس انفرادی به ۱۵ روز کاهش یافت. از این بابت جالب که این بازه زمانی در سال ۲۰۱۵ میلادی در سند حداقل استاندارد نحوه رفتار با زندانیان از ۳۰ روز قبلی به ۱۵ روز تغییر پیدا کرد. با این حال در آیین‌نامه سال ۱۳۷۲ دوباره به همان ۳۰ روز قبلی برگشت (ماده ۱۸۲). مقرره‌ای که در سال ۱۳۸۰ نیز تکرار شد (ماده ۱۶۹). در آیین‌نامه ۱۳۸۴ اما عنوان «واحدهای تک‌نفره» جایگزین «زندان انفرادی» شد و حداکثر زمان نگهداری زندانی در این واحدها به ۲۰ روز کاهش یافت (ماده ۱۷۵). در آیین‌نامه اجرایی جدید مصوب ۱۴۰۰/۰۲/۲۰ نیز بدون نام بردن از زندان انفرادی عبارت «محل جداگانه (عندالاقضا در اتاق‌های یک یا چندنفره)» را به کار برده است (ماده ۲۸). مدت زمان نگهداری در این اتاق‌ها نیز در نوبت اول حداکثر ده روز و در نوبت دوم حداکثر ۱۵ روز تعیین شده و از این لحاظ مطابق با قواعد حداقل استاندارد رفتار با زندانیان است. در ماده ۲۹ نیز رئیس مؤسسه و در غیاب وی بالاترین مقام مسئول می‌تواند زندانیانی را که در نظم مؤسسه اخلاص کرده‌اند، حداکثر به مدت ۲۴ ساعت جداسازی و در محل جداگانه نگهداری تا روند اجرای مقررات ماده ۲۸ اجرایی شود.

همین مقررات در خصوص بازداشتگاه‌ها عیناً در بند (ج - ۱) بخشنامه شماره ۱/۸۱۵/۴۲ مورخ ۱۴۰۰/۱۰/۱۹ رئیس سازمان زندان‌ها با عنوان «تبیین حقوق بازداشت‌شدگان، رعایت کرامت آنان و نحوه نظارت بر بازداشتگاه‌ها» به زندان‌های کشور ابلاغ شده است.

۶. حبس انفرادی برای گروه‌های آسیب‌پذیر

از آنجایی که بر اساس ماده ۱ کنوانسیون منع شکنجه، اقدامی که موجب درد و رنج شدید جسمی یا روحی شود، مصداق شکنجه تلقی می‌شود و با توجه به اینکه بر اساس منابع و مطالعات معتبر پزشکی، حبس انفرادی به‌ویژه برای نوجوانان و افراد مبتلا به بیماری‌های روانی موجب درد و رنج روحی شدید می‌شود؛ لاجرم احراز عنوان شکنجه در خصوص اعمال حبس انفرادی برای این دسته از افراد با موانع کمتری مواجه است. اغلب اسناد و نهادهای بین‌المللی به فراخور موضوع، اعمال آن را در خصوص این افراد ممنوع کرده‌اند.

در سندهای ویژه حقوق کودک این موضوع به‌صورت ویژه مورد توجه بوده است. کمیته حقوق کودک در بیانیه عمومی شماره ۱۰ (۲۰۰۷) تأکید می‌کند تدابیر انضباطی مغایر با ماده ۳۷ کنوانسیون حقوق کودک^۲ از جمله حبس انفرادی باید به‌طور مطلق ممنوع شود (CRC/C/GC/10, 2007: Para. 89). این کمیته در گزارش‌های متعدد توصیه کرده است حبس انفرادی نباید علیه کودکان به‌کار رود (A/63/175, 2008: Para 80).

قاعده ۶۷ قواعد ملل متحد برای حمایت از نوجوانان محروم از آزادی موسوم به قواعد هاوانا (۱۹۹۰) به‌صراحت حبس انفرادی نوجوانان (زیر ۱۸ سال) و افراد مبتلا به بیماری روانی را ممنوع کرده است. بیانیه ۲۰۰۷ استانبول نیز توصیه کرده است استفاده از حبس انفرادی به‌طور مطلق برای کودکان زیر ۱۸ سال و بیماران روانی ممنوع شود.

گزارشگران ویژه ملل متحد در خصوص شکنجه در موارد متعدد در گزارش‌های خود از دولت‌ها خواسته‌اند به هیچ عنوان حبس انفرادی را برای کودکان به‌کار نگیرند. گزارشگر ویژه ملل متحد در سال ۲۰۱۱ تأکید می‌کند اعمال حبس انفرادی برای کودکان و نوجوانان و افراد مبتلا به بیماری‌های روانی، به‌دلیل رنج‌های شدید روحی و روانی که بر آنها عارض می‌شود، در هر زمان به‌طور قطعی، مصداق رفتار بی‌رحمانه، غیرانسانی و تحقیرآمیز محسوب می‌شود (A/66/268, 2001: Paras. 77-78). این عبارات

۱. عوارض حبس انفرادی بر نوجوانان و بیماران روانی تا حدی است که نهادهای بین‌المللی آن را در ردیف مرگ دانسته‌اند (Conley, 2013: 415).

۲. ماده ۳۷ کنوانسیون حقوق کودک: هیچ کودکی نباید در معرض شکنجه یا سایر رفتارهای بی‌رحمانه و غیرانسانی یا مغایر شئون انسانی قرار گیرد.

در گزارش گزارشگر شورای حقوق بشر در سال ۲۰۱۶ (پاراگراف ۲۲) مجدداً ذکر شده است. گزارشگر ویژه در این گزارش از دولت‌ها می‌خواهد ممنوعیت مطلق اعمال حبس انفرادی برای مادران باردار یا شیرده و دارای کودک همراه، زنان دارای معلولیت جسمی و روانی و همچنین دختران زیر ۱۸ سال را رعایت کنند (A/HRC/31/57, 2016: Para. 70).

قواعد نلسون ماندلا نیز به موجب بند ۲ قاعده ۴۵، استفاده از حبس انفرادی و تدابیر مشابه را برای کودکان و زنان و زندانیان با معلولیت‌های جسمی یا روحی که شرایط آنها با چنین اقداماتی تشدید خواهد شد، ممنوع کرده است. قاعده ۲۲ اعلامیه بانکوک، حبس انفرادی را برای زنان باردار، زنان دارای کودک همراه و مادران شیرده ممنوع کرده است.^۱ منطبق چنین مقرره‌ای شاید از این واقعیت ناشی می‌شود که این امر، کودکان را با جدا کردن از مادرانشان، مجازات می‌کند.

نهادهای حقوق بشری منطقه‌ای نیز این مسئله را مورد توجه قرار داده‌اند. کمیته اروپایی منع شکنجه در گزارش‌ها و بیانیه‌های عمومی خود همواره به ممنوعیت حبس انفرادی در خصوص نوجوانان زیر ۱۸ سال اشاره کرده است. کمیته در گزارش عمومی شماره ۲۴ خود در سال ۲۰۱۴ معتقد است در برخورد با نوجوانان خشن و یا دارای مشکلات هیجانی، باید بخش جداگانه‌ای تحت عنوان «calming-down room» برای نگهداری آنها اختصاص داده شود و بلافاصله پزشک آنها را ملاقات کند. در این سند تأکید شده است مدت زمان نگهداری نوجوان در چنین مکانی نباید بیشتر از چند ساعت به طول بینجامد (CPT, 2014: Para. 129). دیوان اروپایی حقوق بشر نیز در پرونده‌های متعددی، اعمال تنبیه انضباطی از طریق جداسازی در خصوص زندانیانی را که از اختلال‌های روانی رنج می‌برند متعارض با مفاد مقررات ماده ۳ کنوانسیون اروپایی دانسته است.^۲

در بازنگری قواعد اروپایی در سال ۲۰۲۰، ممنوعیت اعمال حبس انفرادی در خصوص کودکان، زنان باردار، مادران شیرده و والدین دارای کودک همراه در ماده ۶۰ (۶-الف) به تصویب کمیته وزیران شورای اروپایی رسید. دولت دانمارک اما در قالب صدور رزرو (حق شرط) اعلام کرد که ممنوعیت اعمال حبس انفرادی را در خصوص گروه ویژه‌ای از زندانیان در قوانین داخلی نمی‌پذیرد. در خصوص افراد با معلولیت جسمی و روانی نیز اگرچه آن را ممنوع نکرده، اما در ماده ۶۰ (۶-ب) چنین مقرر کرده است که حبس انفرادی در صورتی که وضعیت ناتوانی جسمی یا روانی زندانی را تشدید کند، نباید استفاده شود و اگر در طول مدت نگهداری در انفرادی، وضعیت روحی و روانی زندانی بدتر شود، اعمال حبس انفرادی باید متوقف

۱. قواعد بانکوک برای حبس انفرادی زنان از عبارت «Close Confinement» استفاده کرده که از لحاظ بار معنایی، خفیف تر از «Solitary Confinement» است.

2. For example: Keenan v. the United Kingdom, 2001, § 116; Renolde v. France, 2008, § 129.

شود یا به حالت تعلیق درآید. در خصوص این دسته از زندانیان (کودکان و زنان و ناتوانان جسمی و روحی) ممنوعیت مقرر، یکی از نوآوری‌های آیین‌نامه جدید است که در قواعد قبلی به آن پرداخته نشده بود.

کمیسیون آمریکایی حقوق بشر به موجب اصل ۲۲(۳) اصول و بهترین رویه‌های حمایت از افراد محروم از آزادی مصوب ۲۰۰۸، حبس انفرادی را برای زنان باردار و مادران دارای کودک همراه و کودکان به‌طور مطلق ممنوع کرده است. دستورالعمل مربوط به شرایط دستگیری، بازداشت پلیس و بازداشت پیش از محاکمه در آفریقا (ماده ۳۲ بند «ب») مصوب کمیسیون آفریقایی حقوق بشر و مردم (۲۰۱۴)، حبس انفرادی و هرگونه جداسازی انضباطی را برای زنان باردار، شیرده و دارای کودک همراه ممنوع کرده است.

ممنوعیت حبس انفرادی برای کودکان و برخی گروه‌های خاص در قوانین و مقررات داخلی بسیاری از کشورها وضع شده است. به موجب بخش ۷۷۰ (b) قانون اجرای عدالت دانمارک، در تصمیمات مربوط به نگهداری در سلول انفرادی باید فشار بالقوه ویژه بر مظنون به دلیل جوانی یا ضعف جسمی یا روانی وی در نظر گرفته شود. اتحادیه آزادی‌های حقوق مدنی آمریکا در سال ۲۰۱۳ برنامه‌ای برای پایان دادن به حبس انفرادی برای کودکان تهیه کرده و در آن جایگزین‌هایی برای حبس انفرادی پیشنهاد داده است. در این کتابچه رویه‌های متفاوت ایالت‌های مختلف در خصوص اعمال حبس انفرادی در زندان‌های ایالات متحده شرح و به نقد کشیده شده است. درحالی‌که برخی ایالت‌ها مثل اوکلاهاما، ویرجینیا و آلاسکا تقریباً آن را ممنوع کرده و صرفاً در شرایط اضطراری اجتناب‌ناپذیر از آن استفاده می‌کنند، بیشتر ایالت‌ها حداکثر مدت زمان حبس انفرادی را پنج روز تعیین کرده‌اند. در حوزه فدرال اما، هیچ مقرره‌ای دال بر ممنوعیت حبس انفرادی برای کودکان وجود ندارد (ACLU, 2013: 10)، به‌ویژه قانون «پیش‌گیری از بزهکاری نوجوانان»^۱ که مشوق‌های مالی به‌منظور اتخاذ رفتار متفاوت از بزرگسالان برای ایالت‌ها در نظر گرفته، مقرره‌ای در این خصوص ندارد. تنها قانونی که به‌نوعی این موضوع را مورد توجه قرار داده، قانون «پیشگیری، شناسایی و واکنش به هرگونه تجاوز جنسی در زندان»^۲ است که مقررات محدودکننده‌ای را در خصوص چگونگی جداسازی انفرادی در مراکز نگهداری کودکان زندانی برای جلوگیری از تجاوز به آنها وضع کرده است. بر اساس کتابچه یادشده، طی سال‌ها، تعداد کمی از دادگاه‌های فدرال حکم داده‌اند که حبس انفرادی و شیوه‌های جداسازی مورد استفاده در زندان‌های نوجوانان خلاف قانون اساسی هستند (ACLU, 2013: 11).

در ایالت فلوریدای آمریکا لایحه ممنوعیت استفاده از حبس انفرادی برای زنان باردار، افراد زیر ۲۱ سال و بالای ۵۵ سال و همچنین زندانیان غیرهمسوی جنسی (LGBT) در قالب لایحه HB1037 (۲۹ مارس ۲۰۲۱) در کمیته قضایی مجلس نمایندگان مطرح و در حال طی فرایند قانونگذاری است.

1. Federal Juvenile Justice and Delinquency Prevention Act, 2007

2. Rule to Prevent, Detect and Respond to Prison Rape, 17 May 2012

در خصوص گروه‌های غیرهمسوی جنسی، اصول یوگیاکارتا در خصوص حقوق بشر در زمینه‌های گرایش‌ها و هویت جنسی ۲۰۰۶ تکمیلی ۲۰۱۷ (Principle D-9) از دولت‌ها می‌خواهد در کنار اقدامات حفاظتی برای زندانیان آسیب‌پذیر در برابر خشونت یا سوءاستفاده بر اساس جهت‌گیری جنسی و هویت جنسیتی، اطمینان حاصل نمایند چنین اقداماتی هیچ‌گونه محدودیت بیشتری نسبت به جمعیت عمومی زندان برای این زندانیان اعمال نشود.

در مقررات کشور ما نیز آیین‌نامه اجرایی سازمان زندان‌های کشور به موازات توسعه حقوق بشر در خصوص زنان، نگهداری جداگانه در اتاق یک‌نفره برای زنان باردار و زنان همراه فرزند در مؤسسه را ممنوع کرده است (ماده ۴۲)؛ مقررهای که در آیین‌نامه‌های قبلی پیش‌بینی نشده بود.

در خصوص کودکان نیز ماده ۲۸ آیین‌نامه اجرایی به‌طور کلی مددجویان کانون اصلاح و تربیت را از فرایند جداسازی در اتاق‌های تک‌نفره و چندنفره مستثنا کرده و صرفاً در تبصره ماده ۲۷۳، اتاق‌های امن را به‌منظور نگهداری جداگانه مددجو از دیگران در مواقع اضطراری و بروز حالت خطرناک در نزدیک‌ترین فاصله با دفتر مسئول امور خوابگاه‌ها پیش‌بینی کرده است. این اتاق‌ها محلی مناسب و ایمن در کانون با پوشش نرم و فاقد شیشه و اشیای خطرناک و تحت نظارت مستقیم و مداوم مربیان است. این مقررهم یکی دیگر از نوآوری‌های آیین‌نامه جدید است.

۷. نتیجه

همه اسناد حقوق بشری و آرای دادگاه‌های بین‌المللی اتفاق نظر دارند حبس انفرادی نباید به‌عنوان مجازات یا تنبیه انضباطی به‌کار رود. مقامات زندان در صورتی می‌توانند از نگهداری در انفرادی به‌عنوان ابزار اجرایی برای مدیریت برخی زندانیان بهره ببرند که بر اساس هدف منطقی و متناسب، جداسازی زندانی توجیه‌پذیر باشد و صرفاً برای زندانیانی اعمال شود که به احتمال زیادی موجب آسیب جدی به دیگران شوند و یا خطر زیادی برای امنیت زندان ایجاد کنند. در این موارد استثنایی باید به‌عنوان آخرین حربه و برای کوتاه‌ترین مدت زمان ممکن به زندانی تحمیل شود.

در سیستم سازمان ملل متحد، مهم‌ترین مقررهای که دادگاه‌های بین‌المللی و به‌ویژه کمیته‌های حقوق بشر و منع شکنجه در رسیدگی به پرونده‌های مربوط به حبس انفرادی به آن استناد کرده‌اند، ماده ۱ کنوانسیون منع شکنجه است که بر اساس آن، وقایع مرتبط با حبس انفرادی مانند اغلب موضوعات مربوط به افراد محروم از آزادی در قالب یکی از عناوین شکنجه، رفتارها یا مجازات ظالمانه، غیرانسانی و تحقیرآمیز قرار گرفته است. هرچند این مسئله بیشتر مورد توافق بوده که حبس انفرادی در موارد ممنوع، از مصادیق رفتارهای خشن، غیرانسانی یا تحقیرکننده است تا مصداق شکنجه باشد. اگرچه نهادهایی

چون کمیته حقوق بشر و دیوان اروپایی حقوق بشر در چارچوب نقض ماده ۳ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر چندان توجهی به تمایز میان این مفاهیم ندارد و برای آنها رفتار ظالمانه، غیرانسانی و تحقیرآمیز و شکنجه مفهومی یکپارچه است و به عنوان یک کل مرز میان آنها ممکن است همیشه روشن نباشد.

این پژوهش برای پاسخ به پرسش‌های خود، میان انواع حبس انفرادی بر اساس معیار هدف و منطق به‌کارگیری، تفکیک قائل شده و هریک را جداگانه بررسی و ارزیابی کرده است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد میان انواع چهارگانه، قوانین و مقررات داخلی ایران صرفاً اعمال انفرادی به‌عنوان تنبیه انضباطی و حبس انفرادی برای اهداف پیشگیرانه را مورد توجه قرار داده و در خصوص اعمال انفرادی به‌واسطه تصمیم دادگاه یا حکم قضایی و همچنین به‌کارگیری آن برای حفاظت از زندانی و اهداف حمایتی مقرره‌ای قانونی وضع نکرده است که به‌ویژه برای قسمت اخیر مطلوب است که حمایت از چنین زندانیانی در چارچوب طبقه‌بندی زندانیان تمهیداتی در آیین‌نامه سازمان زندان‌ها پیش‌بینی شود. صرف‌نظر از این مورد، آیین‌نامه جدید سازمان زندان‌ها (۱۴۰۰) موارد اساسی موازن حقوق بشری در خصوص حبس انفرادی را مورد توجه قرار داده است: در وهله اول نگهداری در انفرادی را که در آیین‌نامه‌های قبلی یکی از موارد پیش‌بینی‌شده تنبیه انضباطی بود، از شمار تنبیه‌های مقرر حذف کرد؛ دوم، مدت زمان مجاز برای نگهداری در انفرادی (موسوم به اتاق یک‌نفره) را نه به‌عنوان تنبیه انضباطی، بلکه به‌عنوان تدبیر پیشگیرانه، برای مهار زندانیانی که اخلاق و رفتار و سوابق آنان حکایت از وجود حالت خطرناک داشته باشد یا زندانیانی را که در نظم مؤسسه اخلال کرده‌اند. در نوبت اول حداکثر ده روز و در نوبت دوم حداکثر ۱۵ روز تعیین کرد و سوم، نگهداری جداگانه در اتاق یک‌نفره برای زنان باردار و زنان همراه فرزند در مؤسسه را ممنوع و در خصوص کودکان نیز به‌طور کلی مددجویان کانون اصلاح و تربیت را از فرایند جداسازی در اتاق‌های تک‌نفره و چندنفره مستثنا کرده است و صرفاً در تبصره ماده ۲۷۳، اتاق‌های امن را به‌منظور نگهداری جداگانه مددجو از دیگران در مواقع اضطراری و بروز حالت خطرناک پیش‌بینی کرده است. همه این موارد نوآوری آیین‌نامه اجرایی جدید است که چشم‌اندازی روشن برای رسیدن به رعایت حداکثری حقوق انسانی زندانیان ترسیم کرده است.

منابع

۱. فارسی

الف) کتاب‌ها

۱. آخوندی، محمود (۱۳۷۴). *آیین دادرسی کیفری*. ج ۳، تهران: وزارت فرهنگ.
۲. دانش، تاج الزمان (۱۳۷۶). *حقوق زندانیان و علم زندان‌ها*. تهران: دانشگاه تهران.
۳. ایستون، سوزان (۱۳۹۴). *اصول و رویه عملی حقوق زندانیان*. ترجمه فراز شهلائی، تهران: نگاه بینه.

ب) مقالات

۱. رنجبریان، امیرحسین؛ کربلایی حسنی، مریم (۱۴۰۱). لزوم پاسداشت انسانیت در چگونگی رفتار با محرومان از آزادی؛ از نظر تا عمل. فصلنامه مطالعات حقوق عمومی، (۵۲)، ۹۱۹-۹۴۲.

۲. انگلیسی

A) Books

1. African commission on Human and Peoples' rights (2014). *Guidelines on the Conditions of Arrest: Luanda Guidelines*. Banjul: Police Custody and Pre-Trial Detention in Africa.
2. American Civil Liberties Union (2013). *ALONE & AFRAID: Children Held in Solitary Confinement and Isolation in Juvenile Detention and Correctional Facilities*. Washington, D.C: ACLU.
3. Coyle, A., & Fair, H. (2018). *A Human Rights Approach to Prison Management, Handbook for Prison Staff*. third edition. London: University of London.
4. European Court of Human Rights (2022). *Guide on Article 3 of the European Convention on Human Rights, Prohibition of torture*. Strasbourg: ECtHR.
5. ICRC (2018). *Dignity and safety in restrictive detention regimes*. Geneva: ICRC.
6. ODIHR and PRI (2018). *Guidance Document on the Nelson Mandela*. London: PRI.
7. PRI and Essex (2017). *Initial guidance on the interpretation and implementation of the Nelson Mandela Rules*. London: University of Essex.
8. World Health Organization (2014). *Prisons and Health*. Copenhagen: WHO.

B) Articles

9. Conley, A. (2013). Torture in US Jails and Prisons: An Analysis of Solitary Confinement Under International Law. *ICL Journal*. Vol 7,4.
10. Scharff Smith, P. (2006). The Effects of Solitary Confinement on Prison Inmates: A Brief History and Review of the Literature. *Crime and Justice*. Vol. 34. No. 1.
11. Grassian, S. (2006). Psychiatric effects of solitary confinement. *Journal of Law and Policy*. Vol. 22.
12. Pruszewicz, M. (2014). When murderers were hanged quickly. *BBC News Magazine*. 7 August 2014. <http://www.bbc.co.uk/news/magazine-28688474>.

C) Cases

13. European Court of Human Rights (ECtHR) (1986), Johnston and Others v. Ireland, Judgment (18 Dec. 1986), Application No. 9697/82.
14. Committee Against Torture (CAT) (2007), L.J.R. v. Australia (2008), U.N. Doc. CAT/C/41/D/316/2007. Communication No. 316/2007.
15. European Court of Human Rights (ECtHR) (2010), Onoufriou v. Cyprus, App no. 24407/04.
16. European Court of Human Rights (ECtHR) (2004), Iorgov v. Bulgaria, App no. 40653/98.
17. European Court of Human Rights (ECtHR) (2010), A.B. v. Russia, App no. 1439/06.
18. European Court of Human Rights (ECtHR) (2005), Rohde v. Denmark, App no.

69332/01.

D) Documents

19. Human Rights Committee (HRC) (1982), General Comment No. 9: Article 10 (Humane Treatment of Persons Deprived of their Liberty), INT/CCPR/GEC/4719/E, 16th Session.
20. UN Doc A/RES/45/113 (1990), UN Rules for the Protection of Juveniles Deprived of Their Liberty.
21. UN General Assembly A/63/175 (2008), Interim report of the Special Rapporteur on torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment.
22. UN General Assembly A/RES/65/229 (2010), United Nations Rules for the Treatment of Women Prisoners and Non-custodial Measures for Women Offenders (the Bangkok Rules).
23. UN General Assembly A/66/268 (2011).
24. UN General Assembly A/68/295 (2013), Report of the Special Rapporteur on torture.
25. UN General Assembly A/RES/70/175 (2015), United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (the Nelson Mandela Rules).
26. UN Human Rights Committee (HRC) (1992), CCPR General Comment No. 20: Article 7.
27. Human Rights Council, A/HRC/31/57/Add.1, (2016).
28. Human Rights Council, A/HRC/34/54/Add.3, (2017).
29. Republic of Ecuador (2008) Constitution of 2008. Quito: Republic of Ecuador. Article 51.1.
30. European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) (2011), General Report No. 21, CPT/ Inf (2011)28-part2.
31. European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) (2013 - 2014), General Report No. 24.
32. European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) (2019), [Report to the Italian Government on the visit to Italy](#) from 12 to 22 March 2019.
33. The Yogyakarta Principles plus 10 (2006 & 2017), Group of international human rights experts.

References In Persian:

A) Books

1. Akhondi, M. (1995). *The Regulations of Penal prosecutions*. Tehran: Ministry of culture. Vol. 3 (In Persian).
2. Denesh, T. A. (1997). *Prisoner's Rights and the science of prisons*. Tehran: University of Tehran (In Persian).
3. Easton, S. (2015). *Prisoners' Rights: Principles and Practices*. translating by shahlaie, Faraz. Tehran: Negah Bayene (In Persian).

B) Articles

4. Ranjbarian, Amirhossein & Karbalaee, Maryam (2022). The Necessity of Preserving Humanity in the Treatment of Persons Deprived of Liberty: From Theory to Practice. *The Public Law Studies Quarterly*. Tehran: University of Tehran. 52. 919-942. <https://doi.org/10.22059/jplsq.2020.292432.2232> (In Persian).